Български език, Приложение / Bulgarian Language, Supplement, 73 (2026), 320–336
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.73.26.PR.18

Някои особености на турцизмите в българските диалекти

Йорданка Георгиева-Окон (Полша)
Ягелонски университет – Краков
jordanka.georgiewa-okon@uj.edu.pl

Статията разглежда турцизмите в българските диалекти като ключов ресурс за ареалната и контактната лингвистика и историческата фонология. На корпус от около 300 диалектологични извора се анализира диалектната вариантност и се описват системни фонетични и прозодични модели: рефлекси на – ɣ –, – ɣ (запазен съгласен срещу количествен ефект върху предходната гласна), разнообразни изходи за ü/ö (включително взаимна субституция; задни реализации при палатализирана предходна съгласна; и предни незакръглени), частична (сричково ограничена) веларизация и акцентни дублети. Подчертава се значимостта на индиректното заемане през други балкански езици и се разграничават румелийски и анадолски донорски пластове. Обсъждат се ограниченията на изворовата база (недостатъчното представяне на „чужди“ лексеми в някои речници). Предлага се общобалкански сравнителен речник с прецизна ареална и времева анотация и се очертават следващи стъпки: картографиране на изофони/изоглоси, акустична верификация и таргетирани теренни проучвания. Резултатите показват, че диалектната вариантност на турцизмите е стратегически индикатор за пътищата на дифузия и за вътрешната диалектна стратификация на турския.

Ключови думи: турцизми; български диалекти; ареална лингвистика; контактна лингвистика; индиректно заемане

Some Features of Turkish Loanwords in Bulgarian Dialects

Jordanka Georgiewa-Okoń (Poland)
Jagiellonian University – Kraków
jordanka.georgiewa-okon@uj.edu.pl

This article examines Turkish loanwords in Bulgarian dialects as a primary dataset for areal/contact linguistics and historical phonology. Drawing on approximately 300

© Йорданка Георгиева-Окон, 2026 / © Jordanka Georgiewa-Okoń, 2026
Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0). /
This open access article of journal “Balgarski ezik” (“Bulgarian Language”) is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0)

dialectological sources, it models dialectal variation and identifies systematic phonetic and prosodic patterns: reflexes of – ɣ –, – ɣ (retained consonant vs. quantitative lengthening of the preceding vowel), multiple outcomes of *ü/ö* (including mutual substitution, back-vowel realisations with palatalised preceding consonants, and front unrounded reflexes), syllable-specific (partial) velarisation, and stress doublets. The analysis emphasises the significance of indirect borrowing via other Balkan languages and distinguishes between Rumelian and Anatolian donor strata. It also addresses source-related limitations, including the underreporting of "foreign" items in certain dictionaries. The study advocates the compilation of a pan-Balkan comparative dictionary with fine-grained areal and chronological annotation and outlines future directions, including the mapping of isophones and isoglosses, acoustic verification, and targeted fieldwork. Overall, dialectal variability in Turkish loanwords emerges as a key indicator of diffusion pathways and of internal dialect stratification within Turkish.

Keywords: Turkish loanwords; Bulgarian dialects; areal linguistics; contact linguistics; indirect borrowing

Въведение

Турцизмите в славянските езици представляват ключов емпиричен ресурс за езикознанието, културологията и етнолингвистиката. Те позволяват да се проследят конвергентни процеси в условията на устойчив многоезиков контакт и да се опишат механизмите на заемане, адаптация и функционална интеграция. В зависимост от конкретните историко-културни контексти турцизмите проникват в различна степен не само в лексикалната система, но и в отделни граматични модели на балканските езици. Макар из-следователската база постепенно да се свива поради промени в политико-езиковата екология и решения на езиковата политика, в българската лексика продължава да функционира стабилен пласт заемки от турски произход, често без пълноценни родни еквиваленти и с ясно очертан комуникативно-прагматичен потенциал.

От социолингвистична и етнолингвистична перспектива значителна част от турцизмите са силно стилистично и културно маркирани. Наблюдава се тенденция към отстъпление към диалектите и субстандартните регистри, където те индексират локални идентичности, практики и културна памет. Именно тази пресечна точка между езиковата употреба, културологичните значения и социалната стратификация е във фокуса на най-новите изследвания на контактната лексика.

Настоящата разработка е част от по-обемно изследване, посветено на географското разпространение на турските заемки в българските диалекти. Конкретният ѝ обект са някои фонетични явления, засвидетелствани в лексеми от турски произход, които не могат да бъдат обяснени единствено като резултат от фонетична адаптация към българската звукова система и предлага поглед върху проблема за техния произход и разпространение в контекста на балканския езиков съюз, чрез контакт с представители на различни тюркски групи, говорещи разнообразни румелийски и анатолийски турски диалекти.

Емпиричната основа включва приблизително 300 източника, доминирани от диалектни лексикографски трудове[1], публикувани в сериите „Българска диалектология. Проучвания и материали“, т. I–X (1965–1981), и „Трудове по българска диалектология“, т. I–XII (1965–1984), както и речници на отделни говори, издадени от БАН и други научни издателства. Важен източник е и „Българският етимологичен речник“, т. 1–8 (1971–2017). Включени са също статии от водещи списания и сборници („Български език“, „Годишник на Софийския университет“, „Език и литература“, „Известия на Института за български език“, „Известия на Семинара по славянска филология“, Linguistique balkanique, „Родна реч“, „Родопски сборник“, „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, „Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР“ и др.), както и изследвания по етнография и антропология, отнасящи се до говора на разглежданите региони. Съзнателно са изключени книжовни източници, тъй като наличните до момента речници на турцизмите в българския език стъпват предимно върху материали от книжовната реч[2]. Следва да се уточни, че в този тип речници се отбелязват лексеми, които не са засвидетелствани в книжовния език, но там основният интерес е насочен към семантиката. Вариантността на фонетично равнище, включително при широко разпространени лексеми, рядко се систематизира, което налага самостоятелното ѝ извличане и анотиране.

Фонетичната структура на турцизмите в българските говори в значителна степен съответства на параметрите на изходния турски модел; наблюдаваните отклонения най-често са резултат от адаптация към българската звукова система и локалните диалектни норми. Важно е обаче да се отчете, че значителен дял от заемките навлизат не директно от книжовния османски, а през румелийските и анатолийските говори, т.е. по вернакуларни канали (Kowalski 1929). Още в началото на XX век се подчертава, че проблематиката на турската лексика в балканските езици следва да се разглежда в непосредствена връзка с турската диалектология, а презумпцията за „книжовен“ източник на всички турцизми е методологично некоректна (Kowalski 1929). Именно поради това специален интерес представляват локално ограничени лексеми или широко известни думи с нетипична, ареално маркирана фонетика: тяхното разпространение и формален облик предполагат контакт с различни туркофони и поставят въпроса кои турски диалекти са взаимодействали с отделните балкански езици и с конкретни български говори. Решението на този въпрос изисква анализ на фонетичните различия не само като резултат от адаптацията в езика източник, а най-вече като отражение на характерни за турските диалекти процеси (Kowalski 1929).

В тази рамка особено полезна е двучленната класификация на румелийските турски диалекти (западна и източна група), предложена на базата на исторически, лингвистични и географски критерии (Németh 1956:35; Németh 1961:22). Докато източните говори са близки до османската и съвременната турска норма, западните съхраняват архаични черти, разпознаваеми още в староосманския пласт. От гледна точка на турцизмите в българския

език особено диагностични са два фонетични параметъра: (а) системно задно реализиране на предните закръглени ö/ü (напр. изт. *dört* ~ зап. *dort* ‘четири’; изт. *gün* ~ зап. *gun* ‘ден’); (б) запазване на консонантна реализация на **–** ɣ **–,** **–** ɣ в среда и финал (напр. изт. *ağa* [a:] ~ зап. *aga* ‘господар’; изт. *dağ* [da:] ~ зап. *dag* ‘планина’) (Németh 1956; Németh 1961). Географията на тези изоглоси в рамките на България очертава западнорумелийска зона приблизително западно от линията Лом–Самоков и северно от Самоков – Кюстендил – границата с Република Северна Македония (с отделни анклави източно от Лом), докато източнорумелийските говори заемат по-компактна и по-широка територия източно от Лом, югоизточно от Враца – София – Самоков, южно от Кюстендил, в цяла Североизточна България и отвъд Дунава (Németh 1956; Tryjarski 1999; Kappler 2002). Тази ареална стратификация е ключова за интерпретацията на българските турцизми и позволява по-надеждно разграничаване между директни и индиректни пътища на заемане, както и по-прецизна реконструкция на донорските диалектни пластове (Németh 1956; Németh 1961; Tryjarski 1999; Kappler 2002).

Изследването на турцизмите в езиците на Балканския полуостров е от първостепенно значение за езикознанието, диалектологията и ареалната лингвистика, тъй като предоставя индиректен, но надежден достъп до вътрешната диалектна стратификация на турския език, позволява реконструкция на ареални изоглоси и документира слабо засвидетелстваните румелийски говори (Stachowski 2021: 65).

В по-нова научна перспектива фокусът се разширява към въпроса доколко заемките могат да функционират като индиректен извор за вътрешната диалектна стратификация на турския език. Докато османотурската книжовна норма е сравнително добре документирана чрез граматики и речници, румелийските (балкански) диалекти остават оскъдно засвидетелствани. Тъкмо тук контактната лексика в славянските езици се оказва ценен свидетелски корпус (Stachowski 2022: 93). Заемките съхраняват реликтови формални характеристики и специфични лексикални иновации – които липсват или са слабо представени в османските писмени паметници. Пътят на възприемане и адаптация в славянските системи позволява реконструкция на изходните варианти и очертаване на изофони и изоглоси на турската диалектна база в румелийския ареал, която е слабо документирана. Балканските славянски езици обаче са запазили многобройни заемки именно от тези говори. Затова изследването на заемките може да хвърли светлина върху фонетиката и лексиката на един почти изгубен езиков пласт.

Неотложна задача пред диалектологията и историческата лексикология е изграждането на компаративен речник на турските заемки в българския език и в балканските славянски езици[3]. Такъв ресурс следва да съдържа изчерпателен инвентар на фонетичните и семантичните варианти, придружен от прецизна ареална анотация за регионалното им разпространение. Подобен корпусно обоснован речник би обслужвал едновременно славистиката и тюркологията[4].

Наличието на множество фонетични и семантични варианти обичайно индексира многократни актове на заемане, реализирани в различни диахронни пластове и произтичащи от различни донорски диалекти. Поради това компаративен речник с прецизна географска и времева анотация на всяка единица (място на фиксация, датировка/период на засвидетелстване, контекст на употреба) би имал висока евристична стойност: той би подпомогнал хронологизацията на заемките, реконструкцията на пътищата на дифузия, разграничаването на изоглоси и моделирането на ареалните контактни зони. Тук се появява също така темата за индиректното заемане на турцизми – тоест навлизане на лексеми от турски произход в балканските езици не директно от турския, а по линия на посредничество през други балкански езици – сравнително слабо разработена в балканската контактна лингвистика. Въпреки това възможностите за систематично изследване на подобни посреднически вериги на дифузия нарастват, тъй като изследователите разполагат с все по-добър достъп до говори, регионални корпуси и труднодостъпни публикации, което прави възможна по-прецизната ареална стратификация на заемките. Такъв подход, съчетаващ диалектна картография, ареално-типологичен и етимологичен анализ, позволява да се открояят маршрутите на междусистемната интерференция и да се опише хронологията на заемането, включително ролята на езици посредници (славянски, гръцки, албански и др.).

Целта на настоящия текст не е да предлага етимологични разсъждения върху отделни етимони, а да демонстрира евристичния потенциал на диалектната вариантност като инструмент за контактнолингвистичен и диахронен анализ. Подбраните лексеми/единици са включени поради нетривиалния си фонетичен облик – форми, които трудно се обясняват чрез вече засвидетелствани вътрешнобългарски диалектни промени и по-скоро насочват към външен донор, езици посредници или многослойни етапи на заемане. Макар повечето форми да откриват широки възможности за етимологична аргументация, тук акцентът пада върху систематизацията на вариантните данни – тяхната ареална, хронологична и фонетична стратификация – като предпоставка за бъдещи детайлни етимологични интерпретации.

Лексикален материал

За нуждите на настоящото изследване представяме и анализираме емпиричен корпус от примери с различни рефлекси на съгласните -ɣ-, -ɣ, с контрастни отражения на предните закръглени гласни ö и ü, както и с варианти на акцентуационния модел. Когато един и същ говор (или група говори) е описан от различни автори в отделни публикации и е засвидетелствана една и съща лексема, в корпуса са включени единствено онези варианти, които демонстрират релевантни различия по отношение на семантиката и/или фонетиката, разглеждани в ареална и диахронна перспектива. По този начин извадката максимизира информативността на вариантността, без да дублира данни.

Турският сравнителен материал е транскрибиран по нормите на съвременния турски правопис, тъй като в анализа се опираме предимно на Redhouse, *YeniTürkçe–İngilizceSözlük* (Istanbul, 1968) (Rdh) и на *Türkiyedehalkağzindansözderlemedergisi*, т. I–XII (1939). Всички български лексеми са изписани съгласно съвременния български правопис. Тази методологическа стандартизация осигурява съпоставимост на данните и прозрачност при проследяване на фонетичните и акцентологичните корелации в контактна среда.

Рефлекси на - ɣ **-, -** ɣ

В съвременната турска книжовна норма графемата ğ (т.нар. yumuşak ge) няма автономна съгласна реализация: в позиция между съгласни и в крайна позиция тя обикновено се проявява като удължаване на предходната гласна или не се реализира сегментно (напр. ağa [a:] ‘господар’, dağ [da:] ‘планина’). В редица диалектни ареали – както румелийски, така и анадолски – е засвидетелствано по-старо състояние, при което съответната фонема се запазва с консонантен рефлекс, най-често [ɣ] или [g] (напр. [aga], [daɣ]/ [dag]).

При турцизмите в българските диалекти се наблюдава паралелна рефлексация на този признак: от една страна, форми, които отразяват консонантното състояние чрез запазване на [г]/[ɣ]; от друга — форми, еднакви с книжовния турски модел, при който ğ не се произнася и ефектът е количествен върху предходната гласна (в българска фонетична среда това се проявява като прозодично удължаване, хиатус или като минимална качествена корекция без отделен съгласен сегмент). Тази дублетност е разслоена ареално и позиционно (в средисловие срещу краесловие) и предоставя високодиагностичен материал за историческата фонология на турския и за механизмите на адаптация на заемките в българските говори.

ɣ **>g**	ɣ **>Ø**
гюгю̀м Ботевград: ‘делва’; София, Доброславци (Софийско), Самоков: ‘гюм за мляко’	**гюм** Кукуш: ‘бакърен съд във формата на стомна с една дръжка’; Ихтиман: ‘1. голям тенекиен съд за мляко, 2. глинена кана’; Троян, Странджа, Страхилово, (Свищовско): ‘голям металически съд за мляко’
= тур. güğüm	

гигѐр София, Доброславци (Софийско), Самоков, Ихтиман: ‘дроб’ **джѝгри**	**жер** Родопи, Ксантийско, Свищовско: ‘черен или бял дроб’

Троян: ‘вътрешни органи’ **жигѐр’** Странджа: ‘черен дроб’ **джигѐр** Родопи: ‘черен или бял дроб’	
= тур. ciğer	
йàгма Бобошево: ‘плячка’ **егмà** Гостилица (Дряновско): ‘загуба’	**йàма** Странджа: ‘плячка, грабеж’
= тур. yağma	

бойагѝ Трънско: ‘като че ли, струва ми се’	**бàйъ** Дервент (Дедеагачко): ‘още, доста’ **байàт** Тръстеник (Плевенско), Елена, Троян: ‘доста много’ **бъйàт** Кръвеник (Севлиевско), Войнягово (Карловско), Страхилово (Свищовско): ‘много’ **бъѝчка** Карловски: ‘много’ **бъѝт** Съчанли (Гюмюрджинско): ‘силно’ **баийàк’** Странджа: ‘извънредно много’
= тур. bayağı	

багламъ[3] Радовене (Врачанско): ‘желязна връзка, клуп за врата или капаци’	**бъълъмѝъ**[3] Кръвеник (Севлиевско): ‘панта на врата и прозорец’ **балъмѝъ** Банат: ‘част от врата – метално езиче’
= тур. bağlama	

бòгас Костурско: ‘планински проход’	**буàс** Кръвеник (Севлиевско): ‘пролом, дефиле’;

	Енина (Казанлъшко): ‘1. тясна клисура; 2. външна кожена обшивка на дреха’; Троян: ‘котловина, низина’ **боàс** Странджа: ‘въздушно течение’
= тур. boğaz	

бузаклъ̀к Войнягово (Карловско): ‘вид планинска трева’	**бузалъ̀к** Кръвеник (Севлиевско), Елена: ‘вид трева, садина, 2. ливада с трева садина’; Радовене (Врачанско): ‘буен и гъст, непроходим гъсталак, гъсталак’; Енина (Казанлъшко), Смолско, (Пирдопско), Троян, Съчанли (Гюмюрджинско), Странджа, Чешнегирово (Пловдивско), Страхилово (Свищовско): ‘вид планинска трева’; Нова Надежда (Хасковско): ‘паша за добитъка’ **бозалъ̀к** Странджа: ‘1. гъсто растяща едра трева, 2. целина, обраснала с едра трева’ **бозалò̀к** Родопи: ‘буйна, едра и с кухо стъбло трева във влажно място, 2. мека сочна трева във влажно място’
= тур. buzağılık	

иглинджѝк Троян: ‘забава’	**илинджѐк** Троян: ‘занимавка’ **илинжѐк** Странджа: ‘развлечение’ **аленджѐк** Родопи: ‘развлечение, забава’
= тур. eğlence	

саглàм Насалевци (Трънско): ‘истински, същински здравеняк’; Смолско (Пирдопско): ‘здрав, як’ **саглам** Пиянец (Кюстендилско): ‘свестен, хубав’ **съглàм** Бойница (Кулско): ‘здрав, силен’	**салàм** Говедарци (Самоковско): ‘хубав, добър, здрав’; Горна и Долна Василица (Ихтиманско): ‘здрав, хубав’; Самоков: ‘добре, солидно, хубаво’ **сълàм** Хасково: ‘здрав, добре направен’ **саалàм** Странджа: ‘истински, същински’ Кукуш: ‘здраво, вярно, истински’ Поройна (Първомайско), Кесарево (Горнооряховско): ‘здраво, яко’ Беглеж (Плевенско) ‘здраво, много’ **сāлàм** Смолско (Пирдопско): ‘здрав, як, благонадежден’; Тръстеник (Плевенско): ‘добре’ **съалàм** Странджа: ‘здрав, издръжлив’; Страхилово (Свищовско): ‘здраво, хубаво, добре’; Кръвеник (Севлиевско): ‘съвсем; здраво’
= тур. sağlam	

егрèк Брезник, Пчелник, Троян, Странджа: ‘лятна кошара за овце’ Странджа: ‘място заградено с плет за нощуване на овце’ **агрèк** Родопи: ‘кошара за овце, вън от селището’	**ерèк** Кръшно (Поповско): ‘поляна, където почива следобед добитъкът’; Габрово (Ксантийско): ‘кошара’
= тур. eğrek	

Рефлекси на *ӥ* и ***ӧ***

Наред със задното изместване (веларизация) на предните закръглени гласни *ӥ* и *ӧ* в турската диалектна база е засвидетелствано и стабилно колебание между самите *ӥ* и *ӧ*: те често се заменят една с друга и опозицията

помежду им отслабва в различни позиционни и прозодични конфигурации. Тези явления са характерни не само за западнорумелийските говори, но се срещат и в редица анадолски диалекти, където взаимодействието между вокалната хармония, силабичната структура и консонантното обкръжение създава условия за смесване и взаимна субституция на двете фонеми.

В слоя на турцизмите в българските диалекти донорските варианти се отразяват по няколко основни адаптационни траектории: 1. „предността“ се компенсира чрез палатализация на предходната съгласна, докато самата гласна се реализира като задна (тип *ü* →u, *ö* →o); 2. закръглените предни гласни се реализират като предни незакръглени (*ü* →i, *ö* →e); 3. пренася се вътрешната за турския език взаимозаменяемост между *ü* и *ö*, чиито следи личат в български дублетни форми. Следва да се отчете и наличието на асиметрични, „частични“ рефлекси: възможни са форми, при които веларизацията засяга само първата сричка (σ_1 [+задна, закръглена], σ_2 остава предна), както и огледални случаи, в които се веларизира единствено втората сричка (σ_1 запазва предност, σ_2 се реализира като задна). Подобни разминавания често произтичат от ограничения обхват на действие на вокалната хармония (локална вместо глобална), от несъответствие между морфемните граници и силабичния ритъм, както и от различна посока на асимилационните процеси (прогресивни vs. регресивни). В българските диалектни рефлекси това се проявява като смесени модели тип C^{j}u.Ce / Ci.Co, при които палаталността се пренася върху предходната съгласна само в една от сричките, докато в другата се реализира заден вокален вариант. Възможна е и обратната конфигурация – преден, но незакръглен вариант в позиция, очаквана за закръглен. Тази вариантност има висока евристична стойност: тя кодира информация за изходната (донорска) форма, очертава ареалния произход (румелийски/анадолски пластове) и подпомага относителната хронология на заемането. Следва да се има предвид, че в редица български говори е засвидетелствана силна редукция на гласните (напр. о > у в неударена позиция), което затруднява еднозначното тълкуване на разглежданите форми. Наред с това аналогични варианти са документирани и в турските диалекти. Поради това приписването на явлението изцяло на българска редукция или, обратно, на донорска вариативност би било преждевременно; необходимо е по-широко съпоставително натрупване на данни от българските и балканските диалекти, за да се прецени действителният принос на всеки от двата фактора. Ето защо прецизното регистриране и ареално-фонетичното анотиране на подобни редувания в турцизмите е ключово за реконструкцията на диалектната стратификация в турския и за описанието на контактно обусловените модели в българските говори.

В таблицата по-долу са представени примери, илюстриращи запазването или загубата на консонантната палаталност като компенсаторен механизъм при адаптацията на турските ü/ö в българските диалекти.

Рефлекси със съхранена палаталност на консонанта/палатална (предна) гласна	**Загуба или частично съхранение на консонантната палаталност**
дюлбѐн’ Брацигово: ‘тънък плат увит около феса’ **дюлбѐн** Родопи: ‘малка кърпа за глава’	**дулбѐн’** Странджа: ‘бяла женска забрадка’
= тур. dülbent	

бюлю̀к Хасково: ‘множество, тълпа; голямо количество’; Родопи, Енина (Казанлъшко): ‘1. стадо едър добитък на паша в планина, 2. множество’; Нова надежда (Хасковско): ‘1. стадо, 2. група, множество, 3. малка горичка между орни ниви’	**билю̀к** Ихтиман: ‘стадо’ Елена, Кукуш, Бракница (Поповско), Смолско (Пирдопско), Троян, Страхилово (Свищовско), Родопи: ‘1. стадо, 2. множество, тълпа’; Странджа: ‘стадо свине’ **белю̀к** Странджа, Смолян: ‘стадо’ **бию̀к** Радовене (Врачанско), Тръстеник (Плевенско): ‘стадо от дребен добитък’	**булю̀к** Костурско: ‘голямо множество, група’; Ново село (Видинско), Насалевци (Трънско), Кюстендил: ‘стадо овце и кози’	**билу̀к** Родопи: ‘кошара за овце вън от селището с покрито помещение за добитък и овчари’ **бюллу̀к** Съчанли (Гюмюрджинско): ‘1. стадо, 2. множество’
= тур. bölük			

дюдю̀к Троян: ‘глинена свирка‘ Родопи: **д'уд'у́лка** ‘1. чучурче на стомна, 2. свирка’	**дудю̀к** Брезник, Ботевград, София, Етрополе, Трън: ‘кавал, свирка’; Враца: ‘1. стомна за вода, 2. свирка’
= тур. düdük	

дюгѐн Велико Търново, Кръшно (Поповско), Страхилово (Свищовско): ‘1. магазин за бакалски стоки, 2. копчелък на панталон’	**дукя̀н** Насалевци (Трънско), Самоков: ‘1. магазин, 2. работилница, 3. цепнатината на панталона отпред’ **дугя̀н** Ихтиман: ‘едновремешна работилница, бакалница и кръчма’ **дугѐн’** Странджа: ‘дюкян’
= тур. dükkân	

дюзѐн Родопи: , 1. инструменти за различни дейности, 2. ред, порядък’	**дузѐн** Самоков: ‘украса’
= тур. düzen	

сюрю̀я Нова Надежда (Хасковско), Странджа: ‘1. стадо овце, 2. група, множество’	**сурю̀я** Бобошево (Дупнишко), Враца, Момчиловци (Смолянско): ‘стадо’
= тур. sürü	
тюфѐк Родопи, Троян: ‘пушка’	**туфѐк** Перник: ‘отвор, през който прониква пламъкът в пещта на фурната’
= тур. tüfek	

Акцентологични модели

Представените данни очертават стабилна акцентологична дименсия на вариантността при турцизмите в българските говори: редица лексеми обра-

зуват дублетни модели с начален срещу краесловен акцент при сходен етимон и близка семантика (напр. *ак(ъ)л*, *а́ртък/а́ртак/ертъ̀к*, *аслъ̀/а́сал*, *а́ретлик/а́ратлик/аретлѝк/аръ̀тлѝк*). Тази двупосочна акцентна интеграция отразява конкуренция между (i) запазване на донорския прозодичен профил (често с краесловен максимум) и (ii) изравняване към типични за българската акцентна система шаблони, особено в двусрични форми.

Акцентната разчлененост е системно свързана с още три механизма:

1. Морфологичен реанализ и „тежест“ на финалната сричка. При деривации на *-лик* (*аратлѝк/аретлѝк*) финалната морфема често формира акцентни позиции, но в част от говорите се наблюдава реинтерпретация с пренос на акцента към корена (срв. *а́ретлик*).

2. Ареална стратификация. Различните говорни ареали стабилизират различни акцентни решения; така възникват микролокални изоглоси, при които началният срещу крайния акцент функционира като надежден ареален маркер.

3. Функционално-стилистична диференциация. При адвербиализирани употреби (*артъ̀к* ‘вече’, *аслъ̀/асъ̀л* ‘наистина’) акцентът може да се пренастройва спрямо прагматичната функция (фокус/рамка), докато при номинални референти (*акъ̀л* ‘ум’, *аратлик* ‘побратим’) се предпочитат устойчиви лексикализирани модели.

Колебанията по реда на гласните (*арат-/арет-/аръ̀т-*) нерядко корелират с акцентната позиция и подкрепят хипотезата за многопластово заемане и локална адаптация. В сумата си тези акцентни дублети представляват високодиагностичен материал: те позволяват едновременно да се проследи пътят на прозодична интеграция в българската система и да се реконструират ареалните и диахронните параметри на заемането за съответните етимони.

а̀кал Кукуш, Говедарци (Самоковско), Кюстендил: ‘ум’	**акъ̀л** Тръстеник (Плевенско), Ихтиман, Доброславци (Софийско), Гоце Делчев: ‘1. ум. 2. мисъл’; Смолско (Пирдопско): ‘1. ум. 2. поука’ **екъ̀л** Странджа: ‘ум, разум’
= тур. akıl	
а̀ртък Елена, Войнягово (Карловско): ‘пък, вече’; Съчанли (Гюмюрджинско): ‘най-после, вече‘;	**артъ̀к** Насалевци (Трънско), Тръстеник (Плевенско), Ихтиман: ‘излишък’; Доброславци (Софийско), Говедарци (Самоковско), Самоков, Смолско (Пирдопско), Нова

Габаре (Белослатинско): ‘излишен, в повече‘ **àртак** Смолско (Пирдопско), Троян, Разлог: ‘то пък, най-после’	Надежда (Хасковско), Странджа: ‘излишен, в повече’; Хасково, Странджа: ‘пък, вече, толкова’ **ертъ̀к** Странджа: ‘излишно, в повече’
= тур. artık	

àслътъ Дервент (Дедеагачко): ‘наистина’ **àсъл** Войнягово (Карловско), Габаре (Белослатинско), Кукуш, Кръвеник (Севлиевско), Троян: ‘тъкмо, точно’ Елена: ‘наистина, действително’ Смолско (Пирдопско): ‘напълно, съвсем’	**аслъ̀** Тръстеник (Плевенско): ‘наистина’ **асъ̀л** Доброславци (Софийско), Смолско (Пирдопско), Странджа: ‘наистина’; София: ‘тъкмо, именно, точно’ **ъслъ̀** Съчанли (Гюмюрджинско): ‘наистина’
= тур. asıl	

àритлик Кукуш : ‘приятел, близък човек’ **àретлик** Елена, Смолско (Пирдопско): ‘другар, приятел’ **àръ̀тлик** Войнягово (Карловско): ‘обръщение към мъж изразява близост, благосклонност’ **àратлик** Нова Надежда, Хасковско: ‘побратим’ Странджа: ‘приятел, другар’	**аратлѝк** Чешнегирово (Пловдивско): ‘побратим’ **аратлѝк, аретлѝк** Родопите: ‘побратим, посестрима’ **артлѝк** Хасково: ‘другар, приятел’
= тур. dial. aratlık, aretlik	

Лексемите от турски произход са навлизали в българските диалекти преимуществено по вернакуларни канали – през говорите на различни османотурски и други тюркоезични общности, обитаващи Балканския полуостров, а не пряко от книжовната османска норма. Фонетичният им профил функци-

онира като носител на информация: маркира диахронния пласт и географския вектор на заемането, очертава потенциални изофони и изоглоси и по този начин предоставя високовалидни данни както за реконструкция на контактните структури в българските говори, така и за историческата турска и по-широко тюркска диалектология.

Лексиката от турски произход в българския (а и в други балкански езици) остава открито и продуктивно изследователско поле. Тя продължава да предоставя богат емпиричен материал на няколко равнища: за прецизиране на изходните етимони; за реконструкция на контактните траектории и посредническите канали на пренос и за описание на фонологичната и семантичната интеграция в системата на езика реципиент. Този корпус е също методологично ценен за тюркологията.

Едно систематично общобалканско съпоставително проучване би очертало типологията на лексикалните балканизми с висока познавателна стойност и би позволило да се прецизира все още нерешеният въпрос доколко българските турцизми се разминават с паралелните явления в останалите балкански езици.

Предлаганите наблюдения целят да очертаят представителни фонетични модели и да допринесат за по-прецизното описание на контактно обусловените явления в българската диалектна лексика.

Заключение

1. Евристична стойност на турцизмите. Диалектните турцизми в българския език се доказаха като високодиагностичен източник за реконструкция на контактните структури на Балканите и вътрешната диалектна стратификация на турския (румелийски/анадолски пластове). Те съчетават лексикална, фонетична и акцентологична информация, която рядко е документирана в османската писмена традиция.

2. Фонетични корелации и донорски сигнал. Установените рефлекси на -ɣ-, ɣ (запазване на [g]/[ɣ] срещу количествен ефект върху предходната гласна) и вариантността на ü/ö (вкл. взаимна субституция; реализиране като задни или като предни незакръглени; частична, сричково ограничена веларизация) кодират едновременно ареална локализация и относителна хронология на заемането.

3. Прозодична интеграция. Дублетните акцентуационни модели (начален ↔ краен акцент) при етимологично тъждествени форми отразяват конкуренция между запазване на прозодичния профил на изходния език и изравняване към български акцентни шаблони; морфемната структура (напр. *-лик*) и прагматичната функция също влияят върху акцентното решение.

4. Индиректно заемане. Данните сочат значението на посреднически канали (през други балкански езици), поради което разграничаването на директни от индиректни пътища на пренасяне е необходимо условие за коректна етимологизация и ареална интерпретация.

5. Методологични изводи. Строгата ареална и времева анотация (говор/локализиране на заемката, датировка, позиционни условия) и стандартизираната правописна норма (турският материал в съвременен правопис; българските форми по действащия правопис с маркирано ударение) гарантират сравнимост и проследимост на вариантността. Подборът на форми, които носят реални фонетични/семантични различия, минимизира дублирането и засилва аналитичната плътност на корпуса.

6. Ограничения на изворовата база. Честото изключване на „чужди“ елементи в диалектните речници поражда недостатъчно отразяване на турцизмите и изкривява локалната лексикална картина; необходимо е компенсиране чрез теренно допълване и критичен анализ на наличните лексикографски извори.

7. Практически резултат и перспектива. Представените наблюдения очертават стабилни фонетични и прозодични модели на адаптация и потвърждават многопластовия характер на заемането. Те аргументират нуждата от **компаративен общобалкански речник на турцизмите** с изчерпателен инвентар на фонетичните/семантичните варианти и прецизна ареална анотация, който да служи като обща инфраструктура за славистиката и тюркологията.

8. Направления за бъдеща работа: 1. систематична обработка на индиректните заемания; 2. картографиране на изофони/изоглоси; 3. Общобалкански съпоставки на паралелни етимони; 4. теренни проучвания в слабо документирани ареали; 5. акустична верификация на ключови вокални и акцентни рефлекси.

Като цяло изследването показа, че диалектната вариантност на турцизмите е не просто обект на описателна лексикография, а стратегически ресурс за историческа фонология, ареална лингвистика и контактология на Балканите.

БЕЛЕЖКИ

[1] В изследванията по българска диалектология за съжаление все още липсват изчерпателни диалектни речници, представящи цялостно лексиката на даден говор. Само за някои български диалекти разполагаме с по-обемни лексикографски трудове: родопските диалекти (Стойчев, Т. *Родопски речник*, Българска диалектология II, 1965, с. 119–314, Българска диалектология V, 1970, с. 152–222; Родопски сборник V, 1983, с. 287–353), странджанските диалекти (Горов, Г. Странджанският говор, Българска диалектология I, 1962, с. 13–64; Станчев, Д. *Речник на странджанския говор*, Бургас, Delfinpres, 1999 – доста критикуван, но съдържащ интересен лексикален материал) и говора на банатските българи (Стойков, Ст. *Лекиката на банатския говор*, Трудове по българска диалектология III, 1967 – най-обемно и най-пълно лексикологично изследване в областта на българската диалектология). През последните години бяха издадени речници на отделни говори, съдържащи богат лексикален материал (Мария Вачева-Хотева, М., Сл. Керемидчиева. *Говорът на село Зарово, Солунско*, 2000, Вакарелска-Чобанска, Д. *Речник на самоковския говор*, 2005 и др.).

[2] Имам предвид преди всичко трудовете на Алф Гранес и кол. и Весела Кръстева (Grannes A., K. Hauge, H. Süleymanoğlu. *A Dictionary of Turkisms in Bulgarian*. The Institute for Comparative Research in Human Culture. Oslo, Novus Forlag, 2002, Кръстева, В. *Речник на турските думи в съвременния български печат*. София, Лаков Прес, 2000 и Кръстева, В. *Тълковен речник на турцизмите в българския език*. София, Скорпио, 2003).

[3] За необходимостта от създаване на такъв речник на турцизмите в балканските славянски езици пише Марек Стаховски [Stachowski 2020: 140].

[4] В този именно изследователски хоризонт бе замислен и реализиран речникът на турцизмите в родопските диалекти, издаден в Краков през 2019 г. (*Georgiewa-Okoń, J*. Turcyzmy w bułgarskich dialektach południowo-wschodnich. Dialekty rodopskie i wschodnie dialekty rupskie. Kraków, Księgarnia Akademicka).

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Kappler 2002: *Kappler, M.* Türkish (in Südosteuropa). – In: *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens. Band 10. Okuka, M., Krenn, G. (Hrsg.) M. Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens.* Klagenfurt, S. 817–834.

Kowalski 1929: *Kowalski, T.* W. Sprawie metodologii badań zapożyczeń tureckich w językach słowiańskich. – In: *Sborník prací I. Sjezdu slovanských filologů v Praze*, s. 554–556.

Németh 1956: *Németh, Gy.* Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens. Sofia.

Németh 1961: *Németh, Gy.* Traces of the Turkish Language in Albania. – *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae,* XIII, p. 9–29.

Stachowski 2017: *Stachowski, M.* Kilka uwag o zapożyczeniach tureckich w dialekcie macedońskim Bitoli. – *Rocznik Slawistyczny*, 66, s. 95–102.

Stachowski 2020: *Stachowski, M.* Slavic languages in contact, 5: Macedonian versus Turkish – Clear and unclear changes of *a* and *e*. – *Rocznik Slawistyczny*, 69, s. 133–141.

Stachowski 2021: *Stachowski, M.* Komu są potrzebne słowiańskie turcyzmy? – In: Dyras M., K. Stachowski, J. Stradomski (eds). *Słowianie a Imperium Osmańskie. Konflikty, koegzystencje, dziedzictwo* [= Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne 18], Kraków, s. 63–77.

Stachowski 2022: *Stachowski, M.* Balkan Slav dillerinden Türkçe hakkında ne öğrenebiliriz? – In: Paić-Vukić, T. et al. (eds.). *Turkologu u čast! / In honor of the Turkologist*! [FS E. Čaušević]. Zagreb, s. 91–101.

Tryjarski1999: *Tryjarski, S.* Balkan Dialects. – In: Hazai, G. (Hrg.). *Handbuch der türkischen Sprachwissenschaft, Teil 1,* S. 413–453.

✉ *Д-р Йорданка Георгиева-Окон*
ORCID ID: 0000-0002-5624-523X
Ягелонски университет, Краков, Полша

✉ *Dr. Jordanka Georgiewa-Okoń*
ORCID ID: 0000-0002-5624-523X
Jagiellonian University, Kraków, Poland